QO‘QON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI ILMIY XABARLARI
(2026-yil 10-son)

PSIXOLOGIYA

PSYCHOLOGY

https://doi.org/10.70728/c.series.psi.v08.i10.015

UO‘K: 37.034:316.334.55

“MAHALLA” INSTITUTI VA MILLIY QADRIYATLAR ASOSIDA YOSHLARDA ALTRUISTIK FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISH

Otajonova Maftuna Sultonmurodovna,
Qo‘qonDU o‘qituvchisi p.f.f.d (Phd).
otajonovamaftun@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada “mahalla” institutining yoshlarda altruistik fazilatlarni shakllantirishdagi tarbiyaviy imkoniyatlari milliy qadriyatlar kontekstida tahlil qilingan. Mehr-oqibat, hashar, saxovat, kattalarga hurmat va kichiklarga izzat kabi qadriyatlarning altruistik xulq-atvor bilan psixologik-pedagogik bog‘liqligi asoslab berilgan. Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari faoliyatining qonunda belgilangan insonparvarlik va jamoatchilik asosidagi o‘zaro yordam prinsiplari, shuningdek, yoshlar yetakchisi va “mahalla yettiligi” kabi zamonaviy mexanizmlarning tarbiyaviy salohiyati ochib berilgan. Muallif tomonidan “qadriyat-mahalla mexanizmi-altruistik fazilat” tamoyiliga asoslangan shakllantirish modeli va uni amalga oshirishning pedagogik shart-sharoitlari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: mahalla, altruizm, altruistik fazilatlar, milliy qadriyatlar, mehr-oqibat, hashar, yoshlar tarbiyasi, mahalla yettiligi, yoshlar yetakchisi.

ФОРМИРОВАНИЕ АЛЬТРУИСТИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ У МОЛОДЁЖИ НА ОСНОВЕ ИНСТИТУТА “МАХАЛЛЯ” И НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ

Аннотация. В статье проанализированы воспитательные возможности института «махалля» в формировании альтруистических качеств у молодёжи в контексте национальных ценностей. Обоснована психолого-педагогическая связь таких ценностей, как взаимная забота (мехр-окибат), хашар, щедрость, уважение к старшим и забота о младших, с альтруистическим поведением. Раскрыт воспитательный потенциал закреплённых в законе принципов гуманизма и взаимопомощи на общественных началах, а также современных механизмов – лидера молодёжи и «махаллинской семёрки». Предложена модель формирования, основанная на принципе “ценность-механизм махалли-альтруистическое качество”, и педагогические условия её реализации.

Ключевые слова: махалля, альтруизм, альтруистические качества, национальные ценности, мехр-окибат, хашар, воспитание молодёжи, махаллинская семёрка, лидер молодёжи.

FORMING ALTRUISTIC QUALITIES IN YOUTH BASED ON THE “MAHALLA” INSTITUTION AND NATIONAL VALUES

Abstract. The article analyzes the educational potential of the “mahalla” institution in forming altruistic qualities in young people within the context of national values. It substantiates the psychological and pedagogical connection between values such as mutual care (mehr-oqibat), hashar (voluntary collective work), generosity, respect for elders and care for the young, and altruistic behavior. The educational potential of the legally established principles of humanism and community-based mutual assistance, as well as modern mechanisms such as the youth leader and the “mahalla seven”, is revealed. A formation model built on the principle “value-mahalla mechanism-altruistic quality” and the pedagogical conditions for its implementation are proposed.

Keywords: mahalla, altruism, altruistic qualities, national values, mutual care, hashar, youth education, mahalla seven, youth leader.

Kirish. O‘zbek xalqining ijtimoiy hayotida mahalla asrlar davomida nafaqat yashash hududi, balki o‘zaro yordam, jamoaviy mas'uliyat va tarbiya maktabi vazifasini bajarib kelgan. To‘y va ma’rakalarda, kasallik yoki musibat kunlarida qo‘shnilarning bir-biriga yelkadosh bo‘lishi, hashar orqali birgalikda uy qurish yoki ko‘chani obodonlashtirish an’analari bevosita altruistik xulq-atvorning milliy shakllaridir. Mahallaning ushbu insonparvarlik mohiyati huquqiy jihatdan ham mustahkamlangan. Amaldagi “Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida”gi Qonunning 4-moddasida bu organlar faoliyatining asosiy prinsiplari qatorida insonparvarlik va jamoatchilik asosidagi o‘zaro yordam alohida ko‘rsatilgan [2]. Bu esa mahallani yoshlarda altruistik fazilatlarni shakllantirishning tabiiy va qonuniy asosga ega bo‘lgan muhiti sifatida ko‘rish imkonini beradi. So‘nggi yillarda mahalla tizimida yoshlar bilan ishlashning yangi mexanizmlari joriy etildi. 2022-yildan boshlab har bir mahallada yoshlar yetakchisi lavozimi tashkil etilgan [3]. Mahalla raisi, hokim yordamchisi, xotin-qizlar faoli, yoshlar yetakchisi, profilaktika inspektori, ijtimoiy xodim va soliq inspektoridan iborat “mahalla yettiligi” yagona jamoa sifatida faoliyat yuritmoqda [5]. 2025-yil sentabrda qabul qilingan Prezident farmoni bilan esa “mahalla yettiligi” va ta’lim muassasalari o‘rtasida yoshlarni, xususan, bitiruvchi sinf o‘quvchilarini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha hamkorlik tizimi joriy etildi [4]. Shu bilan birga, globallashuv, ommaviy madaniyat ta’siri va ijtimoiy aloqalarning virtual muhitga ko‘chishi yoshlar o‘rtasida individualizm, qo‘shnichilik munosabatlarining sustlashuvi kabi holatlarni yuzaga keltirmoqda. Mahallaning boy tarbiyaviy salohiyati ko‘p hollarda tadbirlar va profilaktik ishlar bilan cheklanib, yoshlarning ichki altruistik motivatsiyasini rivojlantirishga yetarlicha yo‘naltirilmayapti.

Adabiyotlar tahlili. Altruistik fazilatlarni tarbiyalash g‘oyasi Sharq mutafakkirlari merosida keng o‘rin egallaydi. Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asarida el-yurt manfaati uchun xizmat qilish va saxovat davlat va jamiyat barqarorligining asosi sifatida talqin etiladi [13]. Alisher Navoiy “Mahbub ul-qulub” asarida himmat, karam va xalqqa naf yetkazishni insoniy kamolotning eng yuksak belgisi deb biladi [14]. Jadid ma’rifatparvari Abdulla Avloniy “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida g‘ayrat, shafqat va millatga muhabbatni “yaxshi xulqlar”

qatorida ko‘rsatib, ularni oila va jamiyat tarbiyasi orqali shakllantirish zarurligini ta’kidlaydi [12]. Zamonaviy psixologiyada altruizm boshqa shaxs farovonligini asosiy maqsad qilgan motivatsion holat sifatida ta’riflanadi [6]. Ye.P.Ilin yordam berish xulq-atvorini shaxsning axloqiy yo‘nalganligi, empatiyasi va ijtimoiy me'yorlarni o‘zlashtirganlik darajasi bilan bog‘laydi [11]. N.Eisenberg va hamkorlari prosotsial xulq-atvorning rivojlanishida oila, tengdoshlar va jamoa muhitining hal qiluvchi ahamiyatini ko‘rsatgan [10].

Ijtimoiy muhit ta’sirini tushuntirishda ikki nazariya ayniqsa muhim. A.Banduraning ijtimoiy o‘rganish nazariyasiga ko‘ra, xulq-atvor namunalari ko‘p jihatdan atrofdagilarni kuzatish va ularga taqlid qilish orqali o‘zlashtiriladi [7]. Bu mahalla oqsoqollari va faol fuqarolarning shaxsiy namunasi yoshlar uchun kuchli tarbiyaviy omil ekanini asoslaydi. U.Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasida esa bola rivojlanishiga oila, maktab va qo‘shnichilik muhiti kabi o‘zaro bog‘langan tizimlar birgalikda ta’sir ko‘rsatishi ta’kidlanadi [8]. Mahalla aynan shu tizimlarni bog‘lovchi bo‘g‘in vazifasini bajaradi. R.Putnamning ijtimoiy kapital konsepsiyasi ishonch, o‘zaro yordam me'yorlari va fuqarolik faolligi jamiyat birligini ta’minlashini ko‘rsatadi [9]. Mahalla ushbu ijtimoiy kapitalning milliy shakli sifatida qaralishi mumkin.

O‘zbek pedagogikasida O.Musurmonova milliy va ma’naviy qadriyatlarning yoshlar tarbiyasidagi o‘rnini tadqiq etgan [15]. Biroq mavjud ishlarda mahalla ko‘proq ijtimoiy-huquqiy institut yoki umumiy ma’naviy tarbiya muhiti sifatida o‘rganilgan. Altruistik fazilatlarni shakllantirishning psixologik mexanizmlari bilan mahallaning zamonaviy tashkiliy imkoniyatlarini bog‘laydigan tadqiqotlar yetarli emas.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning metodologik asosini aksiologik (qadriyatli), ijtimoiy-ekologik va faoliyatli yondashuvlar tashkil etadi. Aksiologik yondashuv milliy qadriyatlarni tarbiya mazmunining manbai sifatida ko‘rish imkonini bersa, ijtimoiy-ekologik yondashuv mahallani oila va ta’lim muassasasi bilan o‘zaro bog‘langan tarbiya muhiti sifatida talqin qiladi.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

nazariy metodlar – falsafiy, psixologik va pedagogik adabiyotlarni hamda mahalla faoliyatiga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish va modellashtirish;

empirik metodlar (rejalashtirilgan) – yoshlar, ota-onalar va “mahalla yettiligi” a’zolari o‘rtasida so‘rovnoma, suhbat, mahalla tadbirlarini kuzatish;

matematik-statistik metodlar – tajriba va nazorat guruhlarini taqqoslash uchun Styudent t-mezoni yoki χ^2 (xi-kvadrat) mezoni.

Empirik bosqich uchun quyidagi diagnostik vositalar tavsiya etiladi:

O‘lchanadigan ko‘rsatkich	Vosita	Respondentlar
Altruistik va egoistik yo‘nalganlik	Altruizm/egoizm yo‘nalganligini aniqlash so‘rovnomasi (Ye. P. Ilin metodikalari asosida) [11]	Yoshlar (15–25 yosh)

Milliy qadriyatlarga munosabat	Muallif tomonidan tuzilgan anketa: mehr-oqibat, hashar, saxovat, kattalarga hurmat	Yoshlar
Altruistik faoliyatda ishtirok	Volontyorlik, hashar va xayriya tadbirlarida ishtirok chastotasi bo‘yicha anketa	Yoshlar, yoshlar yetakchilari
Mahallaning tarbiyaviy faolligi	Yarim strukturalangan suhbat	“Mahalla yettiligi” a’zolari, ota-onalar

Muallif tomonidan tuzilgan anketalar qo‘llanilganda, ularning ishonchliligi (Kronbax alfa koeffitsiyenti) va mazmun validligi ekspertlar baholashi orqali tekshirilishi lozim.

Tahlil va natijalar. Tahlil natijasida altruistik fazilatlar deganda shaxsning boshqalar ehtiyojiga e'tiborliligi, hamdardligi, beg‘araz yordamga tayyorligi, saxovatliligi va jamoa manfaati uchun mas'uliyatni o‘z zimmasiga olishi kabi barqaror xususiyatlar majmuasi tushuniladi. Ushbu fazilatlar milliy qadriyatlar tizimida o‘ziga xos ifoda topgan.

Milliy qadriyatlar va ular orqali shakllanadigan altruistik fazilatlarning o‘zaro bog‘liqligi quyidagicha:

Milliy qadriyat	Mazmuni	Shakllantiradigan altruistik fazilat
Mehr-oqibat	Qarindosh va qo‘shnilar holidan xabar olish, quvonch va qayg‘uni baham ko‘rish	Hamdardlik, e'tiborlilik
Hashar	Jamoa bo‘lib beg‘araz mehnat qilish orqali bir-biriga yordam berish	Beg‘araz yordamga tayyorlik, jamoaviy mas'uliyat
Saxovat va himmat	Muhtojlarga moddiy va ma’naviy ko‘mak berish	Saxovatlilik, ehtiyojmandga ko‘mak
Kattalarga hurmat, kichiklarga izzat	Keksalar va yosh bolalarga g‘amxo‘rlik qilish	G‘amxo‘rlik, avlodlararo mas'uliyat
Qo‘shnichilik	“Qo‘shning tinch – sen tinch” tamoyiliga asoslangan munosabat	Ijtimoiy ishonch, o‘zaro qo‘llab-quvvatlash

Qadriyatlar o‘z-o‘zidan fazilatga aylanmaydi: ular yoshlarning shaxsiy tajribasida kechinma va harakat sifatida qayta-qayta mustahkamlanishi kerak. Bu jarayonda mahalla ikki turdagi mexanizmlarni taklif etadi.

An’anaviy mexanizmlar – hashar, ma’raka va to‘ylarda birgalikda xizmat qilish, oqsoqollar va nuroniylarning shaxsiy namunasi, qo‘shnichilik nazorati. Bandura nazariyasi nuqtai nazaridan, yoshlar katta avlodning yordam berish xulq-atvorini bevosita kuzatib, uni ijtimoiy me'yor sifatida o‘zlashtiradi [7]. Zamonaviy tashkiliy mexanizmlar – yoshlar yetakchisi, “mahalla yettiligi” jamoasi va mahalla bilan ta’lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlik tizimi [3; 4; 5]. Ular an’anaviy qadriyatlarni rejali, manzilli va natijaga yo‘naltirilgan faoliyatga aylantirish imkonini beradi.

Xulosa va takliflar. O‘tkazilgan tahlil quyidagi xulosalarni chiqarish imkonini beradi.

Birinchidan, mehr-oqibat, hashar, saxovat, kattalarga hurmat va qo‘shnichilik kabi milliy qadriyatlar altruistik fazilatlarning milliy-madaniy asosini tashkil etadi va ularni tarbiyalashning tayyor mazmuniy manbai hisoblanadi.

Ikkinchidan, mahalla qonun bilan mustahkamlangan insonparvarlik va o‘zaro yordam prinsiplariga ega bo‘lib, oila va ta’lim muassasasini bog‘lovchi tarbiya muhiti vazifasini bajaradi. Uning an’anaviy mexanizmlari yoshlarga namuna orqali ta’sir ko‘rsatsa, yoshlar yetakchisi va “mahalla yettiligi” kabi zamonaviy mexanizmlar bu ta’sirni tizimli va manzilli qilish imkonini beradi.

Uchinchidan, taklif etilgan “qadriyatni anglash – kechinma va namuna – faol harakat” modeli qadriyatlarni bilim darajasidan shaxsiy fazilat darajasiga ko‘tarishga xizmat qiladi. Bunda yoshlarning faoliyatda tashabbuskor sub'ekt sifatida ishtirok etishi hal qiluvchi shart hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi takliflar beriladi:

yoshlar yetakchilari uchun malaka oshirish dasturlariga yoshlar psixologiyasi, altruistik motivatsiyani rivojlantirish va volontyorlik loyihalarini boshqarish bo‘yicha modullar kiritish;

maktab va mahalla hamkorligi doirasida “Mehr-oqibat” yoshlar volontyorlik guruhlarini tashkil etish va ularning faoliyatini “Yoshlar daftari” bilan bog‘lash;

mahallalarda oqsoqollar va yoshlarni birlashtiruvchi avlodlararo murabbiylik loyihalarini yo‘lga qo‘yish;

yoshlarning ijtimoiy foydali faoliyatini ta’lim muassasalari tomonidan tavsiyanoma yoki qo‘shimcha ball shaklida e'tirof etish mexanizmini ishlab chiqish;

taklif etilgan modelning samaradorligini tajriba-sinov mahallalarida empirik tekshirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida”gi Qonuni (2013-yil 22-apreldagi O‘RQ-350-son Qonuniga muvofiq yangi tahrirda). – lex.uz/acts/-86256
3. Mahallalarda yoshlar yetakchisi lavozimi joriy etiladi // Kun.uz. – 2022-yil 20-yanvar. – kun.uz
4. Mahallalarda yoshlar bilan ishlash tizimining samaradorligi oshadi // Norma.uz. – 2025-yil sentabr. – norma.uz
5. Mahalla: yangi vakolatlar va mas'uliyat // O‘zbekiston milliy axborot agentligi (O‘zA). – 2026. – uza.uz
6. Batson C. D. Altruism in Humans. – New York: Oxford University Press, 2011.
7. Bandura A. Social Learning Theory. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977.
8. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.
9. Putnam R. D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. – New York: Simon & Schuster, 2000.

10. Eisenberg N., Fabes R. A., Spinrad T. L. Prosocial development // Handbook of Child Psychology. Vol. 3: Social, Emotional, and Personality Development / Ed. N. Eisenberg. – 6th ed. – Hoboken, NJ: Wiley, 2006. – P. 646–718.

11. Ильин Е. П. Психология помощи. Альтруизм, эгоизм, эмпатия. – СПб.: Питер, 2013.

12. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.

13. Yusuf Xos Hojib. Qutadg‘u bilig. – Toshkent: [nashriyot va yilni aniqlashtiring].

14. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub // To‘la asarlar to‘plami. – Toshkent: [nashriyot, yil va tomni aniqlashtiring].

15. Musurmonova O. Ma’naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1996.